

кий політичний словник. \ За редакцією І. Макліна й А. Макмілана. Київ. Видавництво Соломії Павличко "Основи", 2006. – С.715-716. 4. Українська дипломатична енциклопедія. У 2-х т. \ Редкол.: Л.В.Губерський (голова) та ін. – К.: Знання України, 2004.. – Т.2. – С. 325. 5. Nye J. What New World Order? \ Foreign Affairs.1994 P.83-96. 6. Богатуров А.Д., Косолапов Н.А., Хрусталева М.А. Очерки теории и методологии политического анализа международных отношений. – М.: Научно-образовательный форум по международным отношениям, 2002. – С.158-161. 7. Там же. 8. Українська дипломатична енциклопедія. У 2-х т. \ Редкол.: Л.В.Губерський (голова) та ін. – К.: Знання України, 2004. – Т.2. – С. 325. 9. Богатуров А.Д., Косолапов Н.А., Хрусталева М.А. Очерки теории и методологии политического анализа международных отношений. – М.: Научно-образовательный форум по международным отношениям, 2002. – С.157-161. 10. Там же. 11. Киссинджер Г. Дипломатия.

Пер. с англ. В.В.Львова \ Послесл. Г.А.Арбатова. – М., Ладомир, 1997. 12. Международный порядок: политико-правовые аспекты \ Под редакцией Г.Х. Шахназарова. М.: Наука, 1986. – С.31. 13. Богатуров А.Д., Косолапов Н.А., Хрусталева М.А. Очерки теории и методологии политического анализа международных отношений. – М.: Научно-образовательный форум по международным отношениям, 2002. – С.159. 14. Мальський М., Мацяк М. Теорія міжнародних відносин: Підручник. 2-е вид., перероблене і доп. – К.: Кобза, 2003. 15. Ялі М.Х. Формування нового світового порядку в умовах глобалізації. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук. – Київ, 2007. – С. 9-10. 16. Цыганков П.А. Теория международных отношений. – М.: Гардарика, 2002. – С. 278.

Надійшла до редколегії 04.03.09

В. Головченко, д-р політ. наук

"УКРАЇНЬСЬКА ТЕМА" В ПОЛІТИЦІ АНТАНТИ 1914-1916 РР.

Розглянуто маловідомі аспекти "українського питання" в контексті європейських міжнародних відносин на початковому етапі Першої світової війни.

The article spotlights little-known aspects of the Ukrainian question in context of the European international relations at the beginning stage of the First World War.

Відомий шведський аналітик і фундатор геополітики Р.Челлен, аналізуючи в 1915 р. в праці "Політичні проблеми світової війни" причини, що призвели до її спалаху, та можливі наслідки цієї катастрофи, прийшов до висновку: саме замасковане панславистською пропагандистською демагогією бажання приєднати належні Габсбургам західноукраїнські землі було причиною вступу Росії у війну. "Ми маємо... всі підстави зараховувати українське питання до одного з головних мотивів світової війни" [8, с.125]. Від того ж, який баланс сил і конфігурація кордонів сформується в результаті війни у Східній Європі, Р.Челлен узалежнював на тривалий час долю всієї Європи.

Унаочнюючи на карті розташування втягнутих у конфлікт сил, хвилястою лінією від гирла Вісли до Трієста він позначив території, на які "в ім'я раси" зазіхає Росія. Іншою лінією, що відокремлює Росію від Прибалтійських країн, білоруських та українських земель, він окреслив бажану "в ім'я культури" та цивілізованої Європи конфігурацію західного кордону Росії. Тому вчений рішуче підтримав вищезгаданий проект територіально-політичної перебудови Центрально-Східної Європи, запропонований у 1888-1889 рр. відомим німецьким філософом і політологом Е. фон Гартманом (на думку І.Франка, він оприлюднював дійсну позицію "залізного канцлера" О. фон Бісмарка під час погіршення німецько-російських відносин після Болгарської кризи 1885-1886 рр., внаслідок якої Петербург остаточно втратив свій політичний контроль над Болгарським князівством).

У статті "Росія та Європа" й брошурі "Два десятиліття німецької політики та сучасна світова ситуація" берлінський професор задля захисту європейської культури й цивілізації від царської агресії й територіальної експансії запропонував кардинальний перегляд політичної карти регіону із заснуванням незалежних Польщі, Балтійського королівства (в складі Естляндії, Ліфляндії, Курляндії) й "Дніпровської держави" (або "Королівства Київського"), з приєднанням Фінляндії до Швеції, а Бессарабії до Румунії. Гартман також закликав до створення антиросійського військово-політичного блоку, в якому Швеція й Балтійське королівство отримали б гарантії своєї безпеки з боку Німеччини, а Україна та Румунія – з боку Австро-Угорщини.

Обґрунтовуючи такий підхід до визначення оптимальних західних меж Російської імперії, Гартман стверджував, що "нема ні географічних, ні етнографічних підстав" для державного об'єднання російських, українських і білоруських земель. Він наголошував, що дійс-

ною кінцевою метою національно-державного будівництва Росії було оволодіння басейнами Волги й Дону, а не Дніпра, який відділений від них Двінсько-Донським плато і є ареалом розселення білорусів та українців. Таким чином, Російська національна держава звернена своїми зовнішньополітичними інтересами на південний схід, а не на захід [1, с.27].

Запропоноване Гартманом геополітичне перевлаштування Центрально-Східної Європи, як він вважав, жодним чином не зашкодило б Росії, а натомість забезпечило б її розвиток як національної держави – прямого генетичного продовження Золотої Орди. "Ентузіасти чистої та здорової російської національної культури, – писав Гартман, – мають врешті-решт з щирим задоволенням вітати цю примусову ампутацію всіх хрих на європейські хвороби членів імперії, оскільки виключно вона уможливить справжнє існування російської національної держави, надасть змоги розірвати всі культурні стосунки із Заходом та відмежуватися від них китайським муром як суто азійській державі" [5, с.169].

Перша світова війна, розпочата через суперечності між двома ворожими військово-політичними блоками, що сформувалися на зламі XIX-XX ст., втягнула мільйони людей у криваву бійню і охопила значні території не лише Європи, а й Азії та Африки. Звичайно, основною причиною війни стало намагання великих держав перерозподілити світ. А посилили суперечності, що виникли між двома блоками, саме національні питання в Центрально-Східній Європі. Закономірним було бажання правлячих кіл воюючих держав залучити до свого боку народи, які розраховували на війну задля досягнення національного самовизначення.

Проблема національного самовизначення народів постала настільки гостро, що дала підстави британському прем'єр-міністрові й лідеру Ліберальної партії Гербертові Г. Асквіту, визначаючи причину вступу країни у війну, приділити їй значну увагу. "Ми ніколи не вкладаємо меч у піхви, – заявляв він, – який ми так нелегко витягнули..., доки права малих націй Європи не будуть поставлені на міцну основу". Погляди прем'єр-міністра поділяв і його колега по партії (на той час) – військово-морський міністр В.Черчилль. Надаючи врегулюванню національних суперечностей у Європі важливого значення, він заявляв: "Якщо внаслідок нашої перемоги Європа буде перебудована настільки, наскільки це можливо відносно принципу національності, згідно з бажаннями людей, які проживають на спірних територіях, ми можемо сподіватися значної розрядки і полегшення".

Британський уряд, обґрунтовуючи ідею перемоги над Центральними державами, прагнув залучити на свій бік малі ("недержавні") народи, проголошуючи зрозумілі для них гасла про національне самовизначення. Для цього з початком війни в країні було створене Агентство пропаганди публічної підтримки національного самовизначення зі штатом науковців, журналістів і письменників, які вміло використовували громадську думку й проводили пропагандистську діяльність.

На думку окремих дослідників, західні союзники Росії по Антанті про українське питання вперше дізналися з німецьких джерел. Водночас матеріали британської преси й урядових структур періоду Першої світової війни засвідчують їхню ґрунтовну поінформованість про сутність українського питання. Зокрема, його розглядали в своїх працях відомі британські дослідники Центрально-Східної Європи – співробітник МЗС Арнольд Дж. Тойнбі й викладач Лондонського університету Роберт В. Сетон-Вотсон.

Виходець із елітарної родини вікторіанської епохи й випускник Оксфорду А.Тойнбі дізнався про існування українського народу під час Боснійської кризи 1908-1909 рр. від свого колеги по навчанню, уродженця подільського Немирова – Л.Неміра (Леві Бернстайна-Немировського). А інтерес до української проблематики розвинувся в майбутнього автора монументального 12-томного "Дослідження історії" саме під впливом подій світової війни, коли вже в грудні 1914 р. в статті "Слов'янські народи" він згадав "малоросіян" як другий за чисельністю слов'янський етнос [12, р.36]. Молодий дипломат-науковець наголосив на тому, що "первісним центром розселення слов'ян, вірогідно, був регіон у Центральній Європі, приблизно окреслений Карпатськими горами на заході, трясовинними болотами – на півночі, течією річки Дніпро – на сході й чорноморськими степами – на півдні" [12, р.38].

Наступного року в книзі "Нова Європа. Кілька нарисів про відбудову" А.Тойнбі вже дав розгорнуте розуміння топоніму "Україна" не як окраїни Росії, а як широкої території від Карпат до Волги на межі величезних природно-географічних регіонів, натякаючи на детермінованість посередницької ролі України в історії". По-друге, вчений вказав на давню історію української землі, ототожнюючи її з відомою від Античності "країною чорнозему" [13, р.77].

Нарешті, своєрідною відповіддю на проект протегованої Берліном "Середньої Європи" німецького теолога й депутата рейхстагу Ф.Науманна стала концепція "Нової Європи" одного із засновників Школи слов'янських та східноєвропейських досліджень при Лондонському університеті Р.Сетон-Вотсона. Напередодні світової війни він мав намір відвідати союзу Британії Російську імперію, щоб з'ясувати для себе її урядову політику стосовно майбутнього України, Польщі й Фінляндії. Але після докладного ознайомлення з петербурзькою пресою й спілкування з провідними слов'янськими діячами різного ідеологічного спрямування науковець відмовився від попереднього задуму й натомість зустрівся у Львові з І.Франком, А.Шептицьким, М.Грушевським, К.Левицьким, С.Бараном та іншими провідниками галицького українства. Не випадково біографи Р.Сетон-Вотсона стверджують, що завжди "боротьба українців... супроти уряду Санкт-Петербурга зустрічала його міцну підтримку" [11, р.99].

У заснованому Р.Сетон-Вотсоном спільно з майбутнім першим президентом Чехословаччини Томашем Гаррігом Масариком у жовтні 1916 р. журналі "Нова Європа" британський славист обстоював потребу створення незалежних України, Польщі, Литви та інших

держав, що відповідало б довготривалим інтересам Європи. Подібно Р.Челлену, він вважав, що українське питання було однією з головних причин Першої світової війни, а перебіг її подій довів, що надалі ігнорувати цю проблему неможливо. Українське питання, переконував Р.Сетон-Вотсон, не модерна вигадка Берліна й Відня, а застаріла проблема Європи, "про що свідчать численні книги, присвячені українським подіям, що були надруковані англійською вже XVII ст." [8, с.141].

Витоки ж російсько-українського конфлікту Р.Сетон-Вотсон вбачав у Переяславсько-Московській угоді 1654 р., адже "неможливо уявити собі більшого контрасту політичних світоглядів, ніж той, що існував між цими двома сторонами. З одного боку, стояла стара Москва, в якій автocratія, міцна вже за напівтатарських днів, здобула додаткової моці методами, запозиченими із Заходу; з другого – вільно зіткана республіканська організація, оперта на сутнісно демократичні місцеві інституції" [8, с.142].

Таке зацікавлення британських науковців (а разом з ними й окремих провідних політиків) інформацією про Україну можна пояснити неврегульованими геополітичними суперечностями між Лондоном і Петербургом. Агресивна континентальна Російська імперія своїми панславістськими гаслами заважала планам правлячих кіл не менш напористої "господарки морів" поширювати свій воєнно-політичний вплив у Центрально-Східній Європі. Лідер лібералів і непересічний дипломат Девід Ллойд Джордж стверджував, що напередодні призначення його прем'єр-міністром, восени 1916 р., були розроблені плани послаблення Росії, які передбачали "створення ефективного бар'єру проти російського домінування в Європі".

Складне становище в тогочасній Росії породило серед частини британського істеблішменту ідею її розчленування на окремі державно-політичні утворення, пов'язані федерацією. На думку майбутнього воєнного міністра В.Черчілля, така Росія "була б меншою загрозою для майбутнього світу, ніж велика централізована царська монархія. І зараз якраз такий момент, коли з допомогою розумного використання політики союзників можна надати подіям саме такого розвитку".

З іншого боку, як уже зазначалося, британський уряд декларував готовність розв'язувати національні проблеми народів, поневолених ворогами Антанти, в розрахунок використати національні питання як зброю проти Центральних держав. Подібної позиції дотримувалися й США, намагаючись ідентифікувати цілі Антанти з цінностями американського місіонерського лібералізму. Ще в 1915-1916 рр. у нейтральних США активну підтримку знайшла ідея створення українського коронного краю в складі Австро-Угорщини. Її посол у Вашингтоні К.Думба повідомляв у численних звітах віденське МЗС, що в Америці шириться масовий рух, особливо серед західноукраїнських емігрантів-заробітчан, за радикалізацію австрійської позиції в українському питанні.

А 30-31 жовтня 1915 р. у Нью-Йорку відбувся Перший український Конгрес, головним завданням якого, на думку дипломата, було привернути увагу американців до української справи. Офіційний Відень спробував через представника Союзу визволення України (СВУ) просвітянина С.Демидчука провести в політичних постановках форуму положення, прийнятні для Дунайської монархії. Але, як випливає зі звіту австрійського генерального консульства в Нью-Йорку, С.Демидчуку не вдалося перехопити ініціативу в радикальної емігрантської групи, очолюваної фундатором Української федерації соціалістичної партії, виконавцем замаху на галицького намісника-шовініста А.Потоцького – М. Січинсь-

ким та співпрацівником СВУ М.Цеглинським, що займала виразно антигабсбурзьку позицію.

Особливо гострими виявилися, на переконання віденського посла, публікації в україномовних часописах – радикальній "Народній волі" (Скрантон, штат Пенсільванія) й офіціозові Українського народного союзу у США (засн. у 1894 р. у Джерсі-Сіті, штат Нью-Джерсі) "Свобода", де східноєвропейська політика Австро-Угорщини піддавалася серйозній критиці. Зокрема, 24 червня 1916 р. "Народна воля" писала: "Покірливий русин хоче вперто триматися первісних інформацій про добрі наміри "спасительки Австрії" навіть тоді, коли вже нема найменших сумнівів, що ця "спасителька" зовсім не мала добрих намірів. Ми помилилися раз на тому, що розраховували на чужих. Розраховуймо тепер лише на себе".

Віденського дипломата не міг не насторожити той факт, що окремі представники американського істеблішменту й відомі журналісти "відверто стали на бік українських домагань у Галичині" [7, с.112]. Дійсно, зусиллями Українського народного союзу 24 січня 1917 р. до Палати представників і Сенату Конгресу США було внесено проєкт резолюції з вимогою до президента В.Вільсона визначити дату й провести "український день" для збору благодійної допомоги постраждалому від кровопролитних бойових дій населенню Галичини й Буковини.

У презентаційній промові автора зазначеного проєкту резолюції конгресмена Дж.Хеміла йшлося про "новопосталий народ", "забуту расу", "націю, настільки ж чітко й гостро визначену, як і поляки, росіяни чи болгары". Резолюція про "український день" була затверджена обома палатами Конгресу й підписана президентом [3, с.9-10], акція відбулася 21 квітня 1917 р., але керівництво Центральної Ради в Києві не змогло належним чином скористатися такою нагодою в пропагандистських цілях.

Однак слід зауважити, що провід українського національного руху в особі Ради Товариства українських поступовців (ТУП, нелегальна міжпартійна організація, заснована в умовах реакції 1908 р. – попередник Української партії соціалістів-федералістів, УПСФ) добре усвідомлював потенційну політико-дипломатичну вагу тоді ще нейтральної заокеанської демократії (США вступають у війну лише 6 квітня 1917 р.) на міжнародній арені й уважно стежив за мирними ініціативами Білого дому.

Коли В.Вільсон під тиском громадськості США 18 грудня 1916 р. направив воюючим державам ноту з пропозицією вироблення конкретних умов загального миру, а 9 січня 1917 р. зробив відповідну заяву в Сенаті, Рада ТУП підготувала до нього листа (датованого 22-м січня), де поряд із привітанням посередницького почину північноамериканського президента висувалася вимога врахування національних інтересів українського народу на мирних переговорах.

"Виходячи на люди з гаслом визволення австрійських українців, – наголошувалося в листі, – Росія за час окупації Галичини зруйнувала культурні здобутки і працю багатьох поколінь, покинувши там по собі справжню пустиню. Але разом із тим і Австрія, заводячи автономію Галичини, щоб догодити дужчому тут елементаві – польському, ставить галицьких українців перед перспективою нової підлеглості, нового утиску. Трагедія, що переживає український народ, ще збільшується тим, що справедливі його домагання національного самоозначення стрічаються з упертим нехтуванням з обох боків: росіяни вважають українців за частину російського, поляки – за частину польського народу" [6, с.132]. Однак, за свідченням Д.Дорошенка, цей лист не потрапив до адресата, оскільки уповноважений комітетом Всеросійського союзу міст Південно-Західного фронту й активіст ТУП А.Ніковський, що мав доставити документ за

кордон, не встиг виїхати у відрядження до вибуху Лютневої революції 1917 р. [2, с.37].

Помітно менш впливовою виявилася французька течія, що симпатизувала пригнобленим націям у Росії, Австро-Угорщині, Туреччині й інших державах (латишам, литовцям, полякам, чехам, хорватам, українцям, вірменам, ліванцям, ірландцям, євреям та ін.). В 1912 р. група інтелігентів, очолювана журналістом Ж.Пелісьє, заснувала Центральне бюро національностей, що в червні 1915 р. ініціювало створення Союзу національностей. Показово, що наглядовий комітет бюро Союзу складався з депутатів і вчених – нобелівських лауреатів (причому, троє з них були удостоєні Нобелівської премії миру), серед них – сенатор і колишній міністр П.Боден, сенатор і директор газет "L'Action" та "Le Siècle" А.Беранже, сенатор і екс-міністр М.Фор, сенатор і мер Ліона Е.Ерріо, редактор газети "Le Temps" П.Май, лауреат Нобелівської премії з літератури Ф.Містраль, математик-академік і майбутній прем'єр П.Пенлеве.

На першій конференції Союзу національностей у паризькій Школі вищих студій секретар Центрального бюро національностей І.Пувро ознайомила присутніх із доповіддю з українського питання (українці, як і поляки, були відсутніми на зібранні з огляду на воєнні події), надісланій Управлінням національностей із Женевы. Особливу увагу аудиторії секретар звернула на роль, яку міг мати український рух по завершенні світової війни, "оскільки українці складають у південній Росії компактну тридцятимільйонну групу населення, до якої треба додати рутенців Галичини та Угорщини. Вони творять більше, як чотиримільйонну групу" [4, с.17].

Після того, як конференція вирішила заснувати міжнародну комісію для підготовки "Декларації прав національностей", було ухвалено таку резолюцію: "Конференція національностей... висловлює побажання, щоб уряди, визнаючи, що необхідною умовою тривалого миру є повага до національностей, зважали на такі принципи в майбутньому устрої Європи:

Розмежування національних територій має ґрунтуватися передусім на бажанні і почуттях мешканців. Не слід покладатися ні на історичні спогади давнього панування, ні на так звані природні кордони, ані, тим більше, на пролиту там кров, бо це – три форми варварського бажання підкорення" [10, р.14].

Але офіційна політика Парижа не брала до уваги вище викладені міркування, оскільки головному союзникові імперії Романових по Антанті – централізованій Французькій Республіці найбільше імпонувала й пасувала ідея "єдиної й неподільної" Росії як перманентної військово-політичної противаги німецькій могутності й реваншизму в східі Європи. На початку серпня 1915 р. французький уряд навіть вирішив заборонити ввезення до країни часопису "La Revue Ukrainienne", що видавався в Лозанні СВУ. В ноті Управління політичних справ МЗС Франції з цього приводу навіть стверджувалося, що тенденції місячника "не є чистими, а оскільки пильно наглядати за цим виданням важко, краще заборонити його раз назавше" [4, с.18].

Тоді Бюро національностей в листопаді 1915 р. попрохало депутата Національних зборів А.Сімона передати МЗС доповідь з українського питання, про яку йшлося на паризькій конференції Союзу національностей. У документі не говорилося виразно про незалежність України, а натомість викривалася русифікація Наддніпрянщини, стверджувалося її пригноблене становище, порівняно з Наддніпрянщиною, та заперечувалося право імперії Романових на Україну. "Права Росії на Україну, – наводилися в документі цікаві історичні аналогії, – є такими самими, як права Німецької

імперії на Бельгію і Голландію. І якщо навіть ми вживаємо тут термін "Малоросія", це нагадує нам права Франції на Франконію, саксонців на англосаксів, Великобританії на Бретань і т.д...

Конгрес миру, на якому закінчиться страшна війна (а його мета – визволення пригноблених народів), повинен буде зайнятися питанням України, упинивши нищення української національності і повернувши їй її права".

Але для чиновників МЗС це повідомлення було "всуціль нав'язане австро-угорцями", Як їдко зауважив у супровідній до документу записці секретар Політично-торговельного управління Клеман-Сімон, "точно таким є текст маніфестів, за допомогою яких пропагандисти подвійної монархії намагаються постійно, а особливо в останні 10 років, підтримувати агітацію сепаратизму або принаймні опозиційності на території, що простягається від Галичини до Києва і навіть до Одеси".

Тому, повідомляючи про отримання доповіді з українського питання, міністр закордонних справ А.Бріан запевнив А.Сімона, що порушені в ній речі вже давно привертають увагу міністерства. Але висновок досвідченого політика був вбивчий: "Додам (я певен, у цьому Ви поділяєте мою думку), що обговорення цієї теми пресою, у французьких журналах і газетах, видається мені недоречним" [4, с.19].

Не дивно, що Союз національностей невдовзі практично припинив свою діяльність у Франції, та й Британія, з огляду на неодноразово й успішно зіграну царською армією в 1914-1916 рр. роль "палички-рятівниці", в принципі, з розумінням ставилася до формули петроградських можновладців: "Сила Росії – в її єдності від фінських берегів до Великого океану, від Білого до Чорного морів". Тому, незважаючи на формально проголошену опору на "малі народи", ані Франція, ані Британія (чи трохи пізніше США) не збиралися всерйоз брати до відома "українське питання".

Як зі знанням справи зазначав пізніше перший глава дипломатичного відомства УНР О.Шульгин, напередодні й на початковому етапі Першої світової війни українське питання "просто не існувало для французів і решти союзників, їм треба було утвердити ідеологію війни як звільнення малих народів від гніту. Стара Росія походила на ту висококультурну і гуманну силу, котра мала йти на допомогу людяності".

Політик небезпідставно вважав, що "українське питання" для союзників було необхідним з метою утвердження їхньої місіонерської, визвольної місії у війні. Лише на завершальному етапі Першої світової, коли Антанта намагалася створити враження звільнення "слабких народів" з-під гніту "сильних", це питання постало перед західноєвропейськими державами. З огляду на те, що Росія була провідним союзником Антанти у війні, зробив висновок О.Шульгин, ні Британії, ні Франції "не було діла до нікому невідомого народу українського" [9, с.22-23].

По-друге, надзвичайно важливим фактором, що впливав на визначення місця українського питання у зовнішньополітичних стратегіях країн Антанти (як, зрештою, й Центральних держав), було польське питання, що посідало вагоме місце в тогочасній європейській політиці. Навіть російський царат, незважаючи на ворожість до національних принципів і рухів, неодноразово проголошував необхідність відновити Королівство Польське в межах Росії, сподіваючись таким способом не лише "розв'язати" українське питання, а й зміцнити підґрунтя російської експансії на Захід. В день вступу Росії у війну – 1(14) серпня 1914 р. верховний головнокомандувач великий князь Микола Миколайович видав маніфест, що обіцяв об'єднання поляків усіх частин

колишньої Речі Посполитої (в т.ч. Західної Галичини, Познаньщини й Сілезії) під скіпетром російського імператора та надання майбутньому королівству свободи "віри, мови і самоврядування". Поляків закликали до спільної боротьби з німецькою експансією, звертаючись до традицій Грюнвальдської битви 1410 р.

Але водночас, згідно розробленого міністром закордонних справ Росії С.Сазоновим плану, Східна Галичина зі Львовом мала увійти до імперії Романових, не випадково російський генштаб планував завдати головного удару саме проти Австро-Угорщини в Галичині, зосередивши влітку 1914 р. на південь від Полісся чотири армії (біля 3/5 наявних сил), з кінцевою метою оволодіти Будапештом і Віднем. У маніфесті Миколи Миколайовича від 5(18) серпня 1914 р. було хоч і пишномовно, але недвозначно сказано: "Як бурхливий потік рве каміння, щоб злитися з морем, так немає сили, яка б зупинила російський народ у його пориванні до об'єднання. Хай не буде більше під'яремної Русі! Надбання Володимира Святого, земля Ярослава Осмомисла і князів Данила і Романа, скинувши ярмо, хай піднесе стяг єдиної, нероздільної і великої Росії... Хай допоможе Господь царственому своєму помазаннику імператорові Миколі Олександровичу всієї Росії завершити справу великого князя Івана Калити" [2, с.30].

За цими словами була конкретна програма, що зводилася до повного знищення всіх виявів українського національного життя в Галичині. Прискореними темпами її почала здійснювати російська окупаційна влада з початку її діяльності, а конкретизував програму новопризначений генерал-губернатором Галичини генерал-лейтенант Г.Бобринський у промові перед представниками Львова. Він заявив, що Східна Галичина і Лемківщина становлять корінну частину єдиної великої Русі; в цих землях автохтонне населення завжди було російським, тому устрій краю повинен бути побудований на російських засадах, з введенням російської мови, закону і порядку.

В Галичині встановили російську адміністрацію, закрили українські періодичні видання, а з другої половини вересня 1914 р., – і українські громадські організації, переслідували українських громадських діячів. Лише за декілька місяців у Львові було здійснено понад 1200 арештів і 1000 обшуків. Значна кількість арештованих, серед них і митрополит Андрей Шептицький, була депортована в Росію, загальна ж кількість депортованих становила понад 12 тис. осіб. Ліквідували греко-католицькі парафії і насильно запроваджували російські. Відбувалася русифікація освіти, до Львова планували перевести Варшавський російський університет. Із відступом російської армії з Галичини навесні-влітку 1915 р. були пограбовані українські культурні установи, зокрема Наукове товариство ім. Т.Г.Шевченка, вивезені найцінніші колекції з бібліотеки й музею "Народного дому", здійснені нові арешти й депортовано в Сибір українських діячів. Окрім того, з Галичини вивезли понад 700 заручників, а відступ російської армії на схід супроводжувався масовим виселенням людей із Холмщини, Волині й Поділля. Загальну кількість виселених назвати важко; в історичній літературі вона коливається від 3,5 до 6 млн. осіб.

Акт 5 листопада 1916 р., яким польська справа після тривалої перерви перетворилася у гостру міжнародну проблему, і спроби створення сурогату польської державної влади, повністю підлеглої німецькому й австрійському генерал-губернаторам, не визнала, крім Центральних держав, жодна інша країна. Російський уряд у зв'язку з цим заявив протест, а в новорічному наказі по армії і флоту Микола II, торкаючись основних цілей війни, зазначив, що однією з них є "створення вільної Польщі з

усіх трьох її нині розрізнених частин", певна річ, у персональній унії з Росією. До зазначеного протесту приєднались Париж і Лондон, надавши тим самим самодержавству свободу дій у розв'язанні польського питання.

А незадовго до повалення самодержавства, 14 лютого 1917 р., між Росією й Францією була підписана таємна угода: Париж в обмін на російську допомогу в справі встановлення післявоєнного східного кордону з Німеччиною зобов'язався підтримати Петроград в усьому, що стосуватиметься встановлення після переможного закінчення війни західних кордонів Російської імперії. Таким чином, збереження державної єдності імперії Романових на той час відповідало національним інтересам Антанти, а українське й польське питання на найвищому рівні розглядалися лише як внутрішня справа Петрограда. Росія була надійним (як здавалося) союзником у Першій світовій війні, а після неї мала стати головною противагою відродженню німецького імперіалізму.

Водночас частина французьких можновладців мала на меті створення Великої Польщі як противаги можливій німецькій та російській гегемонії у Європі, а відтак потенційною російсько-німецького воєнно-політичного союзу. З огляду на це Британія від початку вороже ставилася до територіальних зазіхань поляків, вбачаючи в них загрозу встановлення французького домінування на континенті. Противагою могутній Франції для Лондона й мала стати Росія – "єдина і неподільна" під скіпетром Миколи II – двоюрідного брата (по лінії матері) британського короля Георга V.

Незважаючи на перманентну німецьку загрозу, британцям тоді були ближчі взаємини з Росією, ніж створення форпосту Франції у Центрально-Східній Європі на кшталт Великої Польщі. Переслідуючи в Першій сві-

товій війні власні великодержавні політичні цілі, керівництво країн Антанти і її союзників, на відміну від Центральних держав, залишало розв'язання українського питання загалом поза увагою.

Але об'єктивно українське питання й, відповідно, роль незалежної української державності в структуруванні центрально-східноєвропейського державно-політичного простору знайшли певне відбиття в стратегічних планах Центральних держав (Німеччини й, меншою мірою, Австро-Угорщини) напередодні та під час Першої світової війни. Україна розцінювалася ними в якості важливого чинника послаблення, а то й розвалу Російської імперії.

1. Донцов Д. Історія розвитку української державної ідеї. – К.: Т-во "Знання" України, 1991. – 48 с. 2. Дорошенко Д. Історія України, 1917-1923. В 2-х т.: Документально-наукове видання / Упоряд.: К.Ю.Галушко. Т. I. Доба Центральної Ради. – К.: Темпора, 2002. – 320 с. 3. Камінський Є., Дашкевич А. Політика США щодо України: Витоки. Концептуальні основи. Практична еволюція / Наук. ред. О.Потехін. – К.: Політична думка, 1998. – 548 с. 4. Косик В. Франція та Україна. Становлення української дипломатії (березень 1917 – лютий 1918). – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2004. – 264 с. 5. Левандовський В. Україна та Росія: спроба цивілізаційного аналізу (за матеріалами західноєвропейської соціально-філософської та суспільно-політичної літератури другої половини XIX сторіччя) // Політологічні читання. – 1992. – № 4. 6. Наше Минувле. – 1918. – Ч.3. 7. Попик С.Д. Українці в Австрії 1914-1918. Австрійська політика в українському питанні періоду Великої війни. – Київ – Чернівці: Золоті литаври, 1999. – 236 с. 8. Українська державність у XX столітті: Історико-політологічний аналіз / О.Дергачов (керівник авт. колективу). – К.: Політична думка, 1996. – 448 с. 9. Шульгин О. Без території. Ідеологія та чин уряду УНР на чужині. – К.: Юрінком, 1997. – 352 с. 10. L'Est Européen (Paris). – Mai-Juin 1975. – № 141. 11. Seton-Watson H., Seton-Watson Ch. The Making of a New Europe. R.W. Seton-Watson and the Last Years of Austria-Hungary. – Seattle, 1981. 12. Toynbee A.J. The Slav peoples // The Political Quarterly. – 1914. – № 4. 13. Toynbee A.J. The new Europe. Some essays in reconstruction. – London and Toronto: J.M.Dent and sons Ltd., 1915.

Надійшла до редколегії 12.03.09

Н. Сербіна, канд. іст. наук

РЕАЛІЗАЦІЯ ГЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Одним з напрямків державної політики в Україні є гендерна політика. Такий напрям політики є новим для України, але він вже має свою історію становлення. В зв'язку з проголошенням Україною курсу євроінтеграції гендерне питання, що є пріоритетним у Євросоюзі, набуло особливого значення в політичних процесах держави. Особливістю формування державної гендерної політики в Україні є те, що вона будується на основі міжнародних нормативно-правових актів, ратифікованих Україною та регулюється національними нормативно-правовими актами щодо рівності між жінками і чоловіками.

One of the directions of public policy of Ukraine is a gender policy. Such direction of the policy is new for Ukraine, but it has the history of formation. In connection with proclamation of the eurointegration course in Ukraine, gender question which is priority in the European Union has taken on special significance in the political processes of the state. The feature of forming public gender policy in Ukraine is that it is built on the basis of the international standard legal acts, ratified by Ukraine and regulated by national standard legal acts relative to equality between women and men.

Вся політична риторика останніх років відставила на інший план дуже важливі проблеми українського суспільства. А тим часом є проблеми вкрай важливі для України. До однієї з таких проблем відноситься глибока демографічна криза.

Українське суспільство має риси європейськості, поваги до прав жінок та гендерного рівноправ'я, але разом з тим до України дійшли й негативні явища, що з'явилися на Заході й активно впроваджуються в наші українські реалії методом сліпого копіювання.

В літературі існує декілька концепцій гендера. Базовим положенням для них є розрізнення понять **стать (sex)** і **гендер (gender)**. **Стать** – це термін, що означає ті анатомо-біологічні особливості людей (в основному – в репродуктивній системі), на основі яких люди визначаються як чоловіки або жінки.

Гендер – це складний соціокультурний конструкт, який відображає відмінності в ролях, поведінці, ментальних та емоційних характеристиках між чоловічим і жіночим. За такого підходу гендер розуміється як орга-

нізована модель соціальних відносин між жінками і чоловіками, що не тільки характеризує їх спілкування і взаємодію в сім'ї, а і визначає соціальні відносини в основних інституціях суспільства. В багатьох суспільствах жінок і чоловіків не тільки сприймають, але і оцінюють по-різному, обґрунтовуючи це гендерними особливостями та різницею в їх здібностях, відмінностями у розподілі влади між ними.

Гендер конструюється через певну систему соціалізації, розподілу праці, існуючі в суспільстві культурні норми, ролі і стереотипи. Вони в певній мірі визначають психологічні якості, здібності, види діяльності, професії людей в залежності від їх біологічної статі. При цьому гендерні ролі та норми не мають універсального змісту і значно відрізняються в різних суспільствах. У цьому розумінні бути чоловіком або жінкою означає не володіння певними природними якостями, а виконання певної ролі. В сучасних соціальних дослідженнях гендер використовується не як незмінна і універсальна конструкція. Це поняття означає не річ або предмет, не багато речей або